

1) "FORFATTER- OG DIGTERPRÆSTEN JACOB MADSEN"

"Jeg vil din pris udsjunge i denne morgenstund"

Om forfatter- og digterpræsten Jacob Madsen, som blev afsat i unåde fra sit embede ved Gentofte Kirke.

I Den danske Salmebog findes en morgensalme - nr. 683, hvis danske tilblivelseshistorie tilskrives en vis Jacob Madsen, som var sognepræst ved Gentofte kirke indtil ca.1580.

Grunden til denne forsigtige formulering skyldes, at navne og embedsperioder på Gentofte kirkes præster er usikre i perioden fra før 1560'erne.

I tiden lige efter reformationen i 1536 kendes præstenavne som Rasmus Andersen, Oluf Nielsen, Niels Nielsen og Hans Pedersen, men det er først da Hans Thomissøn bliver sognepræst i Vor Frue kirke i København i 1561, samt provst for Sokkelund Herred, at der findes efterladte optegnelser om præsterækken.

Det er hér "Herr Jacob" første gang nævnes som sognepræst i Gentofte. Hvornår han var tiltrådt i embedet vides ikke, - til gengæld kan det med stor sikkerhed fastslås, at Jacob Madsen blev afsat som sognepræst omkring 1580.

I en kirkebog fra 1678 fortæller pastor Frederik Plum, at "Herr Jacob" blev fjernet "ab officio" - d.v.s. afskediget fra sit embede - fordi han utvetydigt havde sagt til en kvinde, som kom til skrifte hos ham og som - til trods for flere advarsler - havde fortsat sit letfærdige liv med en højtstående mand: "Hun maatte ligesaa giærne gaa til en Elletrunte (en gl. træstub) som til Skriffte, ald den Stund, hun ikke bedrede sit syndige liv!"

Samme hændelse gentages og bekræftes senere af Erich Pontoppidan i noterne til hans kirkehistorie, idet han dog tilføjer at sognepræst Jacob Madsens afsættelse fra sit embede var temmelig uretfærdig, da det udelukkende skete på foranledning af "en meget indflydelsesrig Mand, til hvem denne Skjøge havde solgt sit Legems Yndigheder.

Tilhørte man magtens cirkler kunne man nok få sin vilje trumfet igennem - på den ene eller den anden måde. At få fjernet en uønsket person - som f. eks.at få en sølle landsbypræst afsat fra sit embede - var ikke et ukendt fænomen på den tid. I mange tilfælde var præsterne underkastet kirkeejernes og især herremændenes gunst - og navnlig - ugunst. Mange præster har været ude

for ydmygende og nedværdigende behandling fra kirkepatronen, idet han jo havde det afgørende ord ved præsters ansættelse og afskedigelse.

For Jacob Madsens vedkommende kan nævnes, at kong Frederik II. i havde 1570 skænket Gentoft kirkes tiendeindtægt og kaldsret til "Almindeligt Hospital i København" - det senere "Vartov Hospital" - med det formål, at Gentoft kirke skulle blive et indbringe aktiv for hospitalet.

Efter sin afsked måtte Jacob Madsen og hans familie - ikke underligt - leve under meget små og beskedne kår. Men fra 1592 indtil sin død i september 1600 nød han dog en kongelig årlig understøttelse på 10 rigsdaler "på Grund af sin store Nød og Armod".

Kirkehistorikeren Holger Rørdam bruger i sin beskrivelse af Gentoft-præsten, Jacob Madsen, som forfatter og digter meget store ord: "Utvivlsomt maa han nævnes som en af de betydeligste danske Stilister og Rimsmede ved Slutningen af Reformationens Aarhundrede." Navnlig som oversætter blev han kendt, bl.a. med salmen "Jeg vil din Priis udsjunge", som nævnt indledningsvis - i øvrigt opr. skrevet af tyskeren Georg Niede i 1585.

Adskillige digte og metriske værker flød fra Jacob Madsens hånd. En del var af rent verdslig art, men præst og teolog forblev han og udgav bl.a. små opbyggelige skrifter. En oversættelse fra tysk udkom i 1592: "Et ret kristeligt levsned begyndelse". Året efter udkom: "Den 51. psalme, udlagt og beskrevet. Alle bange og bedrøvede ret troende hjerter og samvittigheder til trøst!

Endelig i 1603 - altså efter forfatterens død - udkom så salmen han endnu er kendt for: "Tvende skønne Aandelige Viser: Den ene på Dansk: Jeg vil din priis adsjunge; den Anden på Tysk: Aus meines Hertzens grunde; Nu nyligt oversat fra tysk til dansk aff Jacob Mattsön.

---

2) Sognets degn

I "Kirkeordinansen" af 1537, som den officielle forordning for kirke og skole efter den lutherske reformation, anføres, at sognets degn en gang om ugen skulle undervise de unge i den kristne børnelærdom - dvs. i Katekismen. Når kirkens klokker om søndagen havde ringet første gang, da skulle degnen "klemte 15 eller 16 klemt", og derved skulle man vide, at "det klemter til børnelærdom". De unge skulle da komme i kirke og sætte sig på de øverste stole, og degnen skulle stå imellem dem og oplære dem i børnelærdommen "med lyst og lempe", og selvfølgelig lære dem at synge salmer.

I kong Frederik II.'s instruks af 1562 hedder det til forældrene: "Tag din søn og din datter og led

dem til degnen. Vil de ikke, da slå dem dertil med riset. Det er bedre, end bøddelen skal slå dem...!"

Sognets degn skulle således primært undervise børn og unge, og hans baggrund var derfor ofte, at han skulle være student. Hans øvrige pligter var at assistere præsten ved kirketjenesten, synge for på salmerne, sørge for ringningen, tilse og trække kirkeuret op og i øvrigt sørge for kirkens og kirkegårdens renholdelse. Derudover skulle han være præsten behjælpelig i dennes forskellige embedsmæssige opgaver samt være hans budbringer.

Den studerede degn blev i kraft af sin brede kontakt med sognes befolkning også ham, man søgte råd og vejledning hos i mange af livets praktiske forhold. Han kunne og vidste normalt mere end gennemsnittet og derfor var han ofte lige så meget jurist og læge for folk.

Ikke sjældent sad degnen økonomisk bedre i det end hans foresatte, præsten. Degnen i Gentoftede fik ikke løn af kirken eller af præsten, men han havde sin degnebolig i Gentoftede by med tilhørende jordlod. Desuden fik han andel i det, som folk gav til kirken i form af, offer, betaling for ringning og begravelser, samt andre småydelse.

Oftede blev degnens bestilling en del af hans navn, således kendes fra Gentoftede bl.a. Hans Degn (1680) og Peder Degn (1694).

En af de mest kendte degneskikkelser ved Gentoftede kirke var imidlertid Christian Wesberg (1764 - 1796). Han var - fortælles det - en ret typisk degn, som til stadighed søgte at hævde sin værdig, - ikke mindst overfor præsten, den samtidige pastor og magister Johannes Siverud (præst i Gentoftede 1762 - 1783).

Historien om Wesberg og Siverud er der ikke plads til at fortælle i denne omgang. Den vil jeg vende tilbage til ved lejlighed.

---

3) Træk fra den gamle Gentoftede kirkegård

Gentoftede kirkegård var indtil 1892, da Ordrup kirkegård blev anlagt, den eneste begravelsesplads i Gentoftede kommune.

Den lå uden om kirken, afgrænset mod vest af Gentoftegade, mod syd af præstegården, mod nord af den gamle kirkesti fra kysten (den senere Kildeskovsvej), og mod øst af en linie der svarer til den nuværende indkørsel fra Kildeskovsvej.

Den var mod vest og nord hegnet af et stengærde, men ofte blev der klaget over, at kirkegården stod åben, så fæ og kvæg kunne færdes frit på den.

Før i tiden hørte der et gravsted til hver af sognets gårde. Imidlertid må det have knebet stærkt med plads på kirkegårdens ringe areal, f.eks. i 1654 og i 1711 da nogle dødelige epidemier hærgede sognet og bortrev store dele af befolkningen.

Det betød, at den lille kirkegård hurtigt blev overfyldt. Jordsmonnet voksede højere og højere. Det fortælles, at på et tidspunkt nåede det visse steder helt op til underkanten af kirkens vinduer. Hverken den reglementerede 3 alens dybde eller de 20 års gravfred kunne dengang overholdes.

Før kastningen af en grav mødte degnen op med sin jernsøger, og når han ikke stødte på hele kister, blev opgravning tilladt. Ofte skete det derfor, at lig, der endnu ikke var formuldede, bragtes for dagens lys. Disse jordiske levninger blev ofte tilfældigt henkastet på kirkegården. Endnu så sent som i 1807 og 1813 påtaler biskoppen disse helt uanstændige tilstande.

Årsagen denne uorden kan dels skyldes, at kirkegården simpelthen var alt for lille, dels at et kirkegårdsreglement ikke fandtes, og dels dette, at der heller ikke var en ansat graver. Det var nemlig de efterladte selv, som måtte sørge for at gravene blev kastet og fyldt igen. Reguleringer af jordoverfladen fandt aldrig sted, og gange mellem gravstederne var der heller ikke anlagt. Vedligeholdelsen af gravstederne var kun yderst nødtørftig og ukrudtet må dengang have stået i rigeste flor.

---

4) **Gentoftes Kirkes klokker**

I Gentofte kirkes tårn findes to store malmklokker, som ringer hver eneste dag år ud og år ind: når solen ringes op kl. 8.00 og når solen ringes ned - kl. 17.00 i vinterhalvåret og kl. 18.00 i sommerhalvåret. Desuden lyder klokkerne på hverdage når der er begravelse. Men ikke mindst er det som optakt til søndagens højmesse, at kirkeklokkerne ringer mange gange for at kalde folk i sognet til gudstjeneste.

I knap 300 år har de to klokker ringet fra tårnet, men selve klokkemalmen er sandsynligvis fra nogle meget ældre klokker. Det var nemlig ikke sjældent at kirkeklokkerne før i tiden blev slidt i stykker eller simpelthen revnede ved overdreven brug. Det vides bl.a. at man før i tiden skulle ringe med klokkerne en hel uge i træk - fra morgen til aften - når en konge døde. Det kunne kun de færreste klokker holde til. Derfor kunne det ske, at kirkeklokkerne faldt ned, revnede eller blev slået itu, hvorfor man måtte bekoste en omstøbning af klokkerne.

Således er begge kirkeklokker i Gentofte kirke blevet omstøbte, hvilket kan læses på klokkeindscriptionerne. Den mindste klokke, som måler 94 cm i diameter har følgende indskrift: "Anno 1702 i marts er denne Gentofte kirkes klokke omstøbt af Stephan Schierrenbein forbedret og bekostet af Vartov Hospital. Ligeledes i juli 1745 er denne klokke af Hr. Capitain Holzman igen omstøbt på hospitalets bekostning.

Den største klokke måler 128 cm i diameter. På denne står: "Anno 1701 i november er denne Gentofte kirkes klokke omstøbt, forbedret og bekostet af Vartov Hospital, København ..." Herefter nævnes en række navne på dem, som dengang sad i direktionen for Vartov Hospital. Til orientering kan nævnes, at Vartov Hospital faktisk ejede og bestyrede Gentofte kirke i over 300 år - fra 1570 til 1877, men det er en historie, som jeg må fortælle mere om en anden gang.

---

5 + 6) "Præstens lind" - "300 år under Vartov Hospital"

Præstegården ved Gentofte kirke bestod oprindeligt af fire længer, bestående af hovedbygningen og tre avlslænger. Ved en brand natten mellem den 21. - 22. februar 1899 nedbrændte de tre avlslænger, men selve hovedbygningen, som iøvrigt var alvorligt truet, blev lykkeligvis reddet.

Efter at præstegårdsjorderne allerede var blevet frasolgt valgte man ikke at genopføre de nedbrændte avlsbygninger, men opførte i stedet to større kamtakkede bygninger ud mod Gentoftegade, - oprindeligt hvidkalkede, men senere gulkalkede som præstegården er det i dag. Mellem de to bygninger førte en gitterport ind til gårdspladsen.

Midt på denne plantedes et lindetræ, der endnu den dag i dag bærer en blyplade med følgende inskription: "Præstens Lind - 28. Marts 1900".

I forbindelse med kirkens 800 års jubilæum i 1976 blev de to gule kamtakkede bygninger revet ned og sognegården opført, men lindetræet står der endnu flot og majestætisk - og kunne trods tidernes storme og orkaner fejre 100 år d. 28/3 2000; endda på selveste dronning Ingrid's fødselsdag!

Efter reformationen tilfaldt alt kirkegods kongen og blev derved krongods. Således ejede kongen også Gentofte kirke. Imidlertid skænkede Frederik II i 1570 Gentofte kirke med kaldsret og tiendeindtægt til "Almindeligt Hospital i København" - det senere "Vartov Hospital". Hospitalets styrelse var "Direktionen for det Københavnske Fattigvæsen", hvor bl.a. Sjællands biskop havde fast sæde. Overdragelsen af Gentofte kirke skete med det sigte, at kirken skulle blive et indbringende aktiv for hospitalet.

Så længe hospitalet lod sognekaldet bestride af sin egen hospitalspræst eller ved kapellan, oppebar hospitalet foruden kirkens indtægter også sognekaldets indtægter. Den væsentligste indtægt var i den forbindelse konge- og kirketienden. Hertil kom en del mindre indtægter fra bl.a. stolestaderne, fra indsamlingstavlerne (kirkebøsserne), fra klokkeringning, samt indtægter fra gravstederne og fra den til kirken henlagte jord (ikke at forveksle med præstegårdsjorden). Konge- og kirketienden, en kirkeskat, som oprindeligt stammer fra det 12. årh., og som før reformationen hed bispetienden, skulle betales af sognets gårdmænd og husmænd. 10% af årets udbytte skulle erlægges i naturalier. Senere blev det konverteret til en fast pengeydelse.

Stolestaderne i en landsbykirke var nøje fordelt, således at hver gård havde sit eget stolestade. Fra 1673 og fremover findes der fortegnelser over indehaverne af stolestaderne, hvilket giver godt indblik i den datidige befolkning. Foruden stole til præst og degn, kromænd, gårdmænd og husmænd - efter tidens rangordning - var der også kongens og dronningens stol, forstværnets stol, og senere kom igen stole til Bernstorff'erne og til andre af slottets beboere. I 1745 fra var årsindtægten for stolene 45 rigsdalere. For klokkeringning skulle betales 3 mark. For begravelser inde i kirken skulle betales 10 rigsdalere. Gravsteder på kirkegården kostede oprindeligt ingenting. Hver gård havde sit gravsted på kirkegården, og på den ældste del (omkring kirken) ses endnu nogle af disse slægtsgrave.

Endelig var der også kirkejorden, som i 1688 kaldes "jorden til vin og brød". Dens arealer var spredt ud i vænger og åse. Jorden var overladt til præsten mod, at han afholdt kirkens udgifter til vin og brød. Han plejede ofte at leje kirkejorden ud til bønderne. Herfra stammer de gl. middelalderlige navne som "Vinager", "Brøddager" og "Lysager", som kendes i flere sogne.

Så længe kirkens indtægter og kapellanens løn skulle komme Vartov Hospital til gode som en ren indtægt, så var det ofte på bekostning af kirkebygningen. Man ofrede ikke nævneværdigt på vedligeholdelse.

Allerede i 1577 klages der over, at man ikke kunne stå i tørvejrs visse steder i kirken, når det regnede, og endvidere, at kirkegården var åben alle vegne for "kvæg og fæ". Også kongen selv appellerede til hospitalet, og i 1590 formaner Chr IV og påminder om pligten til vedligeholdelse af kirken.

Noget gennemgribende og langsigtet sker der ikke før langt senere - omkring 1750'erne - men da er sognet - og dermed indtægterne - også vokset betydeligt. Økonomien i Vartov Hospital var fra da af bedre.

Fra 1756-57 bliver kirken underkastet en omfattende restaurering og ombygning, som den stadig bærer præg af. Præget af middelalderkirke forsvandt (se kirkebladets forsidebillede), idet kirkens opr. kor blev revet ned, hvælvingerne fjernedes og tilbygningen mod nord blev opført. Det nye rum, som vi kender det i dag, var i interiør en kirke i rokokostil, med loft af gips med stukkatur m.v. Et lyst og indbydende rum.

I 1758 var arbejdet færdigt, men da var der heller ikke meget tilbage af hovedskibet af den gamle romanske landsbykirke. De sidste kridtstenskvadre forsvandt ved hovedskibets fuldstændige skalmuring i 1884. De ældste synlige træk ses i dag på våbenhuset (fra beg. af 1400-tallet) og tårnet (fra ca. 1500). Først i 1877 ophørte Vartov Hospitals ejerskab af Gentofte kirke og kirkegård. Fra 1878 blev kirken tilskødet Gentofte kommune, og først så sent som i 1974 overgik Gentofte kirke og præstegård til menighedens selveje, idet kirkegården forblev - og stadig er - under Gentofte kommunes ejerskab og forvaltning.

---

7) "Hyrden uden får" - en præstehistorie fra Gentofte sogn

Magister Johannes Eriksen Siverud var sognepræst ved Gentofte kirke i årene 1762 - 1783. Han blev født på en gård i Norge i 1723 og voksede op i et religiøst miljø blandt bønder og gårdbrugere, præget af lægmandsprædikanter og pietistisk vækkelseskristendom. Siverud tog som 30-årig teologisk embedseksamen ved Københavns Universitet, og fik efter nogle år som huslærer i Norge embede som fængselspræst ved Børnehuset på Christianshavn.

I 1762 blev han som 38-årig sognepræst i Gentofte, sandsynligvis takket være hans store sympati for den hernhutiske pietisme-kristendom, som dengang prægede den københavnske Brødre-menighed. Vejen til embedet i Gentofte blev givetvis banet af A.P. Bernstorffs svigermoder, grevinde Frederikke Stolberg, som nærede stor interesse for Brødre-menigheden og som sikkert har protegeret pastor Siverud.

Johannes Siverud blev af hernhutterne fremhævet som en af de danske præster der "prædiker den blodige Frelser med varme Hjærter og til Velsignelse"

I Gentofte sogn var der imidlertid ikke rigtig lydhørhed for hans vækkelsesforkyndelse. Folk greb ikke den stadige og ensidige prædiken om "Frelserens Blod og Vunder". Sognebørnenes omvendelse og et liv i forsagelse slog ikke rigtig igennem, skønt Siverud gjorde sit bedste fra prædikestolen.

Det fortælles at drikfældigheden i sognet dengang var så stor, at selv kromanden Rasmus Hansen drak sig ihjel, men præsten hudflettede efter bedste evne sine umulige sognebørn.

Han skulle engang have sagt i en prædiken, at hele menigheden ville fare derhen "hvor ingen fryser, skønt de gerne vil!" Og Siverud fortalte, hvad han herefter ville sige når han som sognehyrde på den store dommedag trådte frem for Menneskesønnen uden at have sin hjord med sig:

"Når Herren råber: Siverud, kom frem!, vil jeg tie .... For hvem ved, om vi ikke er flere af det navn i Himlen? Heller ikke når Herren siger: Magister Siverud, kom frem!, vil jeg give mig til kende. Men så kalder Herren: Magister Siverud til Gentoft menighed i Sjællands stift! Hvor er de får, jeg betroede dig? Herefter vil jeg svare: Herre, det var ikke får, du betroede mig, men svin og bukke...!"

En svovlprædiken som denne gjorde åbenbart ikke større indtryk på sognebørnene, og efterhånden begyndte Siverud da også at føle sig som en fremmed blandt befolkningen.

I 1776 søgte han om forflyttelse til et embede i Norge, men dog uden held. Johannes Siverud slog sig til ro og blev i embedet. Han døde 7 år senere - 60 år gammel.

Til højre for alteret i Gentoft kirke hænger en mindetavle (på latin) over magister Siverud, som beskriver hans liv og levned fra fødsel til død.

Sognepræst Leif Evald